

ADRIÀ MARTÍ-BADIA, *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Sanchis Guarner, núm. 92, València/Barcelona, 202, 316 pp.

El 2020, any de silencis, van sortir dos llibres importants per a la historiografia del català. Des de Mallorca, Antoni Mas i Forners publicava el documentadíssim volum *Llengua, terra, pàtria i nació* (Palma, Edicions Documenta Balear). Des de València, Adrià Martí-Badia va brindar unes planes riques en notícies en *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*. Tant en un cas com en l'altre, el seguiment del nom donat a la llengua històrica de catalans, valencians, balears, aragonesos orientals, andorrans i algueresos es presenta com a indicatiu de la seva unitat o diversitat. Cap al 1930 Antoni Rubió i Lluch havia obert la pista en què tard o d'hora van acabar afluint molts dels grans noms de la filologia catalana del xx, de Manuel Sanchis Guarner a Joan Coromines, de Germà Colón a Antoni Ferrando, de Josep Massot i Muntaner a Joan Fuster. El 1990 jo mateix vaig plantar un granet de sorra al tema del nom històric del català en la meua tesi doctoral. El llibre de Martí-Badia m'hi ha fet pensar una mica vertiginosament. La replega que vaig fer de testimonis llemosinistes (o sigui, de testimonis que tendien a soplujar la llengua catalana sota el rètol llemosí) va quedar dipositada en forma de microfita (Bellaterra 1991). Haig de reconèixer que, vista des d'ara, aquella feina era lacunar, intuïtiva i imprecisa, voluntariosa però millorable.

En descàrrec meu, i de tots els que abans s'havien dedicat a una perquisició similar, el defecte tenia excusa. Llavors no existia el que avui solem conèixer orwellianament com la Xarxa. Els «motors de recerca» encara no s'havien engegat, o a penes es podien aplicar sobre una colla de materials que seguien requerint la inspecció tàctil, la paciència benedictina i la itinerància erudita. Passats els anys, Martí-Badia ha tingut per la mà les noves aplicacions tècniques, cosa que l'ha conduït a produir un recull documental, no sé si definitiu, però sí

permanent. Sens dubte *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)* quedarà com a referència en els estudis d'història de la llengua catalana, com abans hi havia quedat *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* de Manuel Sanchis Guarner (1963) o *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* d'Antoni Ferrando (1980).

Els índexs del llibre de Martí-Badia parlen per si sols. Un hi constata que, en la València del període circumscrit en el títol, més o menys tothom (tothom que freqüentava la lletra impresa, s'entén) va dir-hi la seva sobre la naturalesa de la llengua històrica dels valencians; i ho va fer servint-se d'un «significant» o altre. La veritat és que mai he acabat de saber si el nom *fa* la cosa que designa. El que em penso que és irrecusable és que un nom *perfila* la cosa a què es refereix. És per això que l'ús del nom de *llemosí* no hauria de passar per ser una febreta episòdica o una mera extemporaneïtat, per més que avui ens ho pugui semblar. Tampoc hi pot passar el gentilici *valencià* (o a la perífrasi conseqüent *llengua valenciana*), que alterna amb *llemosí* en els fragments del segle XIX retrets per Martí-Badia. Hem de pensar que la validesa d'aquest parell de designadors només ha sigut desmentida o discutida molt tardanament. Ara sabem, i ho recorda Mas i Forners en el llibre que he citat més amunt, que el 1346 ja hi ha qui es refereix al parlar «valencianesch». L'edició recent del *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis (Barcino, 2021), d'altra banda, confirma que el proemi en què el menoret gironí diu que el poble valencià «no's nomena poble català, ans per special privilegi ha propri nom e's nomena poble valencià» és d'Eiximenis mateix i no pas d'una mà molt posterior. Cert: el nom particular de la llengua dels valencians no va fer la cosa de la llengua dels valencians, sempre modelada per un referent que la transcendia, però sí que en va condicionar des d'antic la percepció.

La Renaixença valenciana va suposar l'apoteosi del llemosinisme. Com es desprèn de la pila de testimonis adduïts per Martí-Badia, és a les terres valencianes on més perdura i s'enfondeix l'ús del nom de *llemosí* per referir-se a la llengua autòctona del país. L'«special privilegi» dels valencians, revifat amb el romanticisme, hi ajudava. Al no anomenar-se «català» el poble valencià, poc podia anomenar-se «català» el seu idioma, encara que ningú dubtés que ho era.

Perquè, fins i tot en el tardà i complicat segle XIX, mai ningú va posar en qüestió el fet que catalans i valencians enraonaven la mateixa llengua; i tampoc ningú va discutir que el valencià fos la seqüela d'una importació septentrional. Això si de cas vindrà després.

Així doncs, el terme *llemosí* (o la perífrasi *llengua llemosina*) va fer de solució de compromís, d'amortidor del particularisme. Martí-Badia ho apunta, concretant-ho en el seu període d'estudi: «la major part dels escriptors i erudits valencians d'aquest període, tant els que continuen emprant el nom “llemosí” com els que empen altres mots i fórmules, tenen en comú admetre la unitat de la llengua catalana». Tots aquells autors en efecte veien clara la comunitat d'una llengua que es resistien a dir-ne catalana, i que en canvi no tenien inconvenient a batejar-la amb una solució forastera. Forastera? Ben mirat, en la «consciència lingüística» dels que s'hi abonaven no ho podia ser gaire.

El recurs a *llemosí* al costat de *català* (o *valencià* o *català-valencià*) constitueix un «error», sí, però és un error més actual que d'època. Als mateixos savis del vell principat de Catalunya els va costar treure-se'l de sobre. Per molt que semblés el contrari, ni Pere Màrtir Anglès, ni Josep Ullastre, ni Josep Pau Ballot no van pas negar la comunitat d'origen del català amb el «llemosí», entès com a sinècdoque del que avui coneixem com a occità. Ni tan sols Antoni de Bofarull, pioner el 1854 de l'antillemosinisme onomàstic a Catalunya, va impugnar «la semejanza ó igualdad, más o menos exacta, que pudo haber en algún tiempo entre el lemosín y el catalán». En endavant, els autors catalans van associar més i més el *llemosí* a un títol impropí, fiats de la comoditat amfibològica que els proporcionava la seva condició de *catalans* de tota la vida. Catalans de dret i de fet com eren, es podien referir sense pegues tant al seu *català* de Catalunya com al *català* dels altres, els no-catalans catalanòfons.

El català era un idioma que els senyors de la Renaixença sentien independent pel que fa al nom però no ben bé pel que fa a la cosa. Com Bofarull, Manuel Milà i Fontanals, cappare de la filologia local, considerava l'etiqueta *llemosina* un error d'apreciació, perquè el seu ús feia descendir directament o indirectament el català d'una regió recòndita i francesa. Amb tot, el rebuig frontal de *llemosí* no impedia pas a Milà considerar el català dintre d'una «uni-

dad general de la lengua» amb l'espai occitànic. Un tal judici es perpetuarà fins ben entrat el segle xx. No hi havia contradicció. El català primitiu no se subordinava a la llengua d'oc, però hi coincidia. No era la llengua llemosina, però hi retirava. Compartia amb ella, si res més no, el tronc comú que s'adverava en la poesia dels trobadors i en els patracols curialescos. El 1879 Joaquim Rubió i Ors, tòtem de la Renaixença primera, criticava el manteniment del llemosinisme a València d'una manera que avui se'ns podria aparèixer paradoxal o incomprendible, al·lucina: «¿por qué, en vez de la denominación lemosina —sin duda la más impropia que podía adoptarse para significar nuestra lengua— no aceptan la de provenzal-valenciana, o la de languadociano-valenciana, que al menos indicaría, por más que fuese de una manera remota, su filiación de aquella lengua?».

És veritat doncs que l'opció pel nom de *llemosí*, tant en terres valencianes com catalanes, reposava sobre una lliçó acrítica i esbiaixada. Però no és menys veritat que també evocava un emparentament genealògic que mai ningú havia gosat discutir. En un temps en què els filòlegs sospesaven la «distància lingüística» més sobre l'arbitri literari que no pas sobre la realitat vegetativa, la comprensió del català dintre de la fronda occitanoromànica quedava fora de discussió. Fins i tot els escassos observadors de la llengua viva que hi va haver van combregar amb les rodes de la paraula d'oc. El 1853 Josep Antoni Llobet i Vall-llosera anotava que entre la llengua dels sud-francesos i la dels catalans del Rosselló «se ve una fusión ó paso insensible de una á otra». Milà mateix, personificació de l'escrúpol científic, va dedicar un treball el 1877 als «Límites de las lenguas románicas», passant olímpicament per alt el confí catalanooccità. Hem d'esperar la monografia que el positivista parisenc (parisenc!) Abel Hovelacque va consagrar el 1891 al límit catalanorossellonès perquè la divisòria catalanollenguadociana figuri sobre el mapa com una clenxa recta, com una frontera terminant.

Van ser molt poques les veus que van impugnar la consideració del català com a varietat històrica de la llengua d'oc, perquè van ser molt pocs els savis que estaven en condicions de fer-ho. Certament Francesc Cambouliu, professor rossellonès a Montpeller, va establir el 1857 que des dels orígens existien dues

realitats idiomàtiques separades, la catalana i la sud-francesa. De totes maneres una tal visió de les coses no va tenir gaire èxit. Mossèn Alcover o Antoni Rubió i Lluch, per limitar-nos als pioners, no la subscriuran. Lluís Nicolau d'Olwer, el primer que va inventariar les divergències textuais entre el català antic i l'occità germinal, encara afirmava cap al 1914: «Que el català i el provençal puguin ser inclosos en un mateix grup lingüístic no significa pas que no existeixin entre tots dos idiomes notables diferències, així en el lèxic com en la fonologia, en la flexió i fins i tot en l'ortografia».

Escric tot això, no pas per minimitzar l'«error llemosinista», sinó per mirar d'entendre per què es va perpetuar tant. Mentre no es va tenir clara la independència històrica del català, el *llemosí* va complir una funció enganyosa, però eficient. Primer, en tot l'espai catalanòfon; en acabat, en terres valencianes. També és veritat que entre els valencians del temps de la Renaixença va reforçar l'amor propi enfront del català de Catalunya, sentit com a pròxim i aliè alhora. Pràcticament tots els testimonis que es desprenen de la prospecció de Martí-Badia van en aquesta direcció. Sabíem per Lluís Guarner, i més tard per les ratificacions de Rafael Roca, dels miraments nominalistes del patrici Llorente. Coneixíem la militància unilateralment llemosinista de Llobart i els seus germans progressius. Comptàvem amb l'aparició inopinada de les *Rimes catalanes* de Vicent. V Querol. En canvi amb prou feines teníem notícia de l'existència d'uns personatges molt poc coneguts i tanmateix decisius en la història de la llengua dels valencians. Són uns noms que s'escapen de la norma del seu temps i n'inauguren una de nova.

Hi ha el cas de Joan Baptista Perales, editor de les *Décadas* d'Escolano (1880), «un dels primers valencians del vuit-cents a dir clarament que s'ha d'anomenar llengua catalana l'idioma de l'antic regne de València». Va viure a Madrid, per això. Hi ha el cas de Benvingut Oliver, que també va residir molt fora de la seva terra. Oliver ha format en la petita mitografia per haver deixat caure ocasionalment la perífrasi «països catalans», i gens per haver considerat, el 1881, la «llengua catalana» (dita així) amb «carácter propio y nacional, distinta, no sólo de la castellana, sino de la provenzal y de los dialectos que se hablan al otro lado de los Pirineos». Hi ha el pensament del canonge Chabàs

—que m’ha retrotret a l’estudi que jo mateix li vaig dedicar en l’enyorada revista *A Sol Post* (1990)—, per a qui «el idioma que se habla en Valencia y Baleares no nació aquí espontáneamente sino que fue importado de Cataluña [y] es, pues, catalán por su origen». Aquí no hi ha llemosinisme que valgui. Trobo que és en el tractament d’aquesta dissidència onomàstica i conceptual on més s’imposa l’originalitat del llibre d’Adrià Martí-Badia.

Acabo amb una cua prescindible i sentimental. El 1990 Joan Fuster va venir a Girona a presidir la tesi que jo havia dedicat al llemosinisme. D’aquell dia me n’han quedat uns quants records; però n’hi ha un que em revé de tant en tant i encara em commou una miqueta. És ben sabut que Fuster havia travessat multitud de cops el riu Sénia. Sobretot ho havia fet en els anys en què el franquisme confinava la llengua històrica de l’espai catalanovalencià a la domesticitat o a l’alta volada. La dictadura prohibia en tot cas la cultura de masses en la llengua de Sueca o de Girona. Recordo que aquell dia del 1990 Fuster em va dir que estava content, també perquè, a mesura que el cotxe l’anava acostant a la seva destinació, havia pogut constatar la gamma de diccions que proferien les emissores locals de ràdio. L’autor de *Qüestió de noms* (1962) estava content perquè la *cosa*, modulada a cada tram de l’autopista, no era sinó una: *naturalment* una.

Entre el 1854 i el 1906, com des de sempre, per arribar al reconeixement del *rosalbacavà* del mofeta Espriu només valia el que quedava plasmat sobre el paper des del prejudici i la rutina. En això consistia la «consciència lingüística»? Ni que sigui per defecte, sí. Si haguessin disposat dels artefactes que avui ens permeten *sentir* la realitat, tots els personatges que circulen pel llibre de Martí-Badia, independentment de la seva condició —com en diu l’autor— d’«unitaristes», «particularistes» o «secessionistes», no hi ha dubte que haurien compartit la revelació automobilística fusteriana: la prova de la unitat d’una llengua única i diversa.

AUGUST RAFANELL
Universitat de Girona
august.rafanell@udg.edu